

اثربخشی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۰۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۹

خلاصه

مقدمه و هدف: برخورداری دانشجویان از مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی سبب بهبود احساس کارآمدی فردی، اجتماعی و شغلی آنان در حال حاضر و آینده می‌شود. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان انجام گرفت.

روش کار: پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه گواه و دوره پیگیری دوماهه بود. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه شهرکرد در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ بود. در این پژوهش تعداد ۳۶ دانشجو با روش نمونه‌گیری داوطلبانه انتخاب و با گمارش تصادفی در گروه‌های آزمایش (۱۸ دانشجو) و گواه (۱۸ دانشجو) جایدهی شدند. گروه آزمایش آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی را طی یازده هفته در ۱۱ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای دریافت نمودند. پرسشنامه‌های مورد استفاده در این پژوهش شامل پرسشنامه مسئولیت‌پذیری اجتماعی (SRQ) و پرسشنامه کفایت اجتماعی (SCQ) بود. داده‌های حاصل از پژوهش به شیوه تحلیل واریانس آمیخته و آزمون تعقیبی بونفرونی با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS23 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج نشان داد که آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی ($F=67/87$; $\text{Eta}=0/66$; $P<0/001$) و کفایت اجتماعی ($F=62/84$; $\text{Eta}=0/65$; $P<0/001$) دانشجویان تأثیر معنادار دارد.

نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌های پژوهش می‌توان چنین نتیجه گرفت که آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی با بهره‌گیری از مفاهیمی همانند احترام، بخشش، همدلی، خویشتن‌داری، بردباری، درستکاری و مهربانی می‌تواند روشی موثر در جهت بهبود مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان مورد استفاده قرار گیرد.

کلمات کلیدی: آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، کفایت اجتماعی، دانشجویان

مجتبی نوروزی*

فاطمه فاضلیان دهکردی^۲

^۱ استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران. (نویسنده مسئول)

^۲ دکتری تخصصی، گروه روان‌شناسی تربیتی، دانشکده علوم انسانی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

نویسنده مسئول: دکتر مجتبی نوروزی، استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه شهرکرد، شهرکرد، ایران.

Email: norouzi@lit.sku.ac.ir

مقدمه

از عوامل اساسی توسعه پایدار و همه جانبه، توجه ویژه به جمعیت جوان به ویژه دانشجویان به عنوان قشر صاحب تفکر و اندیشه است. پرورش استعدادها و قابلیت‌های دانشجو هماهنگ با نیازها و تحولات جامعه می‌تواند زمینه تحقق اهداف تعریف شده را فراهم ساخته و آرمان‌های یک ملت را سرمنزل مقصود برساند (الجبوری، فاشاخ و بیات^۱، ۲۰۲۰). بدون تردید مولفه‌های متنوع و متعدد، هم از نظر کمی و هم به لحاظ کیفی، دانشگاه و دانشجو را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به گونه‌ای که دائماً، با تصویر و تعریف جدیدی از دانشگاه و دانشجو روبرو می‌شویم. تحولات وسیع صنعتی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطوح ملی، منطقه‌ای و جهانی موجب می‌گردد که نظام آموزش عالی به ایجاد هماهنگی میان نیازهای جدید و دانشگاه اهتمام جدی نماید (عبدالرحمان^۲، ۲۰۲۰). آنچه مسلم است دانشجو به عنوان محور اصلی، نقش درجه اول را در این میانه ایفا می‌کند. بنابراین توجه به مسائل و مشکلات عدیده فراروی وی و چاره‌اندیشی برای حل آنها از وظایف اساسی نظام آموزش عالی و دانشگاه است (ما^۳، ۲۰۲۴). دانشگاه باید ضمن تربیت دانشجو و آماده‌سازی وی برای پذیرش مسئولیت‌های تخصصی و حرفه‌ای اقدام به پرورش سالم عاطفی و اجتماعی او هماهنگ با باورها و ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی، دینی و تاریخی نماید تا از طریق تحقق مفهوم استقلال فردی، هویت او را که از دوره‌های قبل شکل یافته به کمال برساند (وانگ، چنگ و اسمیث^۴، ۲۰۱۸). بنابر آنچه که ذکر شد دانشجویان حیاتی‌ترین عامل در توسعه پایدار جوامع به شمار می‌روند. قشر دانشجویان سرمایه‌های فکری جامعه به شمار رفته و مهم‌ترین نقش را در دستیابی کشورها به موفقیت و برنامه مشخص شده را دارند (الجبوری، فاشاخ و بیات، ۲۰۲۰). در این بین متغیرهای مختلفی هستند که می‌توانند موفقیت فردی و

اجتماعی دانشجویان را تحت تأثیر قرار دهند (خالایلا^۵، ۲۰۱۵). از جمله این متغیرها می‌توان به مسئولیت‌پذیری اجتماعی^۶ به عنوان یکی از متغیرهای اجتماعی و اخلاقی مهم اشاره کرد (مادافار^۷ و همکاران، ۲۰۲۴).

مسئولیت‌پذیری اجتماعی به عنوان توانایی و مهارت در برآورده کردن نیازهای اجتماعی خود، بدون محروم کردن دیگران از برآورده کردن نیازهایشان بیان شده است (سورکارا^۸ و همکاران، ۲۰۲۴). مسئولیت‌پذیری اجتماعی مهارتی است که افراد جهت برخورداری از یک رابطه رضایت‌بخش و پایدار، می‌بایست در خود پرورش دهند. انسان اجتماعی از دیرباز برای زیستن ناگزیر به همکاری با هم‌نوعان خود و قبول مسئولیت بوده، تا از طریق کمک و همیاری دیگران، نیازهای خود را مرتفع سازد. از این رو افراد بدون قبول مسئولیت نمی‌توانند رشد کرده و برای دستیابی به موفقیت باید مسئولیت‌پذیر باشد (گول^۹، ۲۰۲۴). انسان‌های غیرمسئول، نه برای خود ارزش قائل هستند و نه دیگران، در نتیجه خود و دیگران را آزرده می‌کنند. در مقابل، انسان‌های مسئول، خود را موظف به انجام دادن کارها و مسئولیت‌هایشان می‌دانند و به آسایش دیگران می‌اندیشند (نی^{۱۰}، ۲۰۲۵). آن‌ها همواره به دنبال کارهای مهم و موفقیت‌های ارزنده‌تر هستند و اگر در کاری شکست بخورند یا در زندگی دچار اشتباهی شوند به جای تکیه بر اسنادهای بیرونی درصدد اصلاح آن بر می‌آیند (ژانگ و لنگ^{۱۱}، ۲۰۲۵). هدف از افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در کودکان آن است که آنان در آینده برای جامعه خود نقشی مثبت ایفا نموده، نیاز اجتماع را بر نیاز فردی خود مقدم شمرده و حقوق شهروندی را رعایت کند. چنین روندی سبب می‌شود تا آنان بتوانند

5. Khalaila

6. social responsibility

7. Mothafar

8. Sorcaru

9. Göl

10. Ni

11. Zhang, Leng

1. Aljuboori, Fashakh, Bayat

2. Abdelrahman

3. Ma

4. Wang, Cheng, Smyth

شایستگی مثبت پایین تر، مشکلات درونی بیشتری را از خود نشان می دهند و معمولاً توسط همسالان طرد می شوند (کانگ و همکاران^۷، ۲۰۲۲).

برای بهبود عملکرد فردی، خانوادگی، اجتماعی و روانی دانشجویان از روش های درمانی و آموزشی مختلفی استفاده شده است. آموزش مهارت های هوش اخلاقی^۸ یکی از انواع روش های آموزشی است که با مولفه های مهم خود می تواند برای دانشجویان موثر باشد. چنانکه نتایج پژوهش شیخ الاسلامی و محمدی (۱۳۹۸)، نعیمی و گلشنی (۱۳۹۸)، قدم پور و همکاران (۱۳۹۹)، حیات بخش، انتصار فومنی و حجازی (۱۳۹۹)، قلیپور، جلالیان و طاهری (۱۴۰۱)، رضانی و همکاران (۱۴۰۱)، مامن و پالاس^۹ (۲۰۲۳)، فاسولی^{۱۰} (۲۰۲۳) و هیجازین^{۱۱} و همکاران (۲۰۲۳) و کارلو^{۱۲} و همکاران (۲۰۲۴) نشان دهنده تاثیر آموزش مهارت های هوش اخلاقی بر متغیرهای مختلف روانی، هیجانی و اجتماعی می باشد. هوش اخلاقی توان تشخیص درست از نادرست است؛ یعنی داشتن اعتقادات اخلاقی محکم و عمل کردن بر اساس آنها، به گونه ای که شخص رفتاری درست و محترمانه داشته باشد. محققان دریافته اند شکل گیری هوش اخلاقی و گسترش آن نقشی بسیار حیاتی در شخصیت انسان ها دارد. زیرا افرادی که به هر دلیل از هوش اخلاقی کافی برخوردار نباشند، در معرض خطرهای جدی قرار دارند (مامن و پالاس، ۲۰۲۳). این افراد به دلیل وجدان متزلزل، ضعف در مهار کردن امیال، رشد نیافتگی حساسیت های اخلاقی و باورهای که به گونه ای نادرست هدایت شده، تا حد زیادی به عقب افتادگی اخلاقی و اجتماعی دچار و در بزرگسالی به شخصیت های ناهنجار و ناموفق تبدیل می شوند (رضانی و همکاران، ۱۴۰۱). تقویت این بعد بهترین فرصت است که افراد در مسیر درست قرار داده شوند تا آنان بتوانند علاوه بر درست فکر کردن، درست هم عمل کنند (کارلو و همکاران، ۲۰۲۴).

مسئولیت های خانواده و در مقیاسی بزرگتر، مسئولیت های جامعه را بر عهده گیرند (سیدیقای، گارارد و سی^۱، ۲۰۱۹).

علاوه بر توجه به مسئولیت پذیری اجتماعی به عنوان رکنی مهم در بستر رفتارهای اجتماعی، توجه به دیگر متغیرهای اجتماعی همانند شایستگی اجتماعی^۲ نیز حائز اهمیت است (اسمعیلی، اقدسی و پناه علی، ۱۳۹۹). شایستگی اجتماعی توانایی عملکرد انسان در اجرای استقلال شخصی و مسئولیت پذیری اجتماعی است. به عبارت دیگر شایستگی اجتماعی توانایی مراقبت از خود، یاری رساندن و مراقبت از دیگران است (تانگ و همکاران^۳، ۲۰۲۳). روسوا^۴ (۲۰۱۴)؛ به نقل از امینیان و اصلی آزاد، ۱۴۰۲) چهار مقوله مهارت های شناختی که شامل تصمیم گیری و یا توانایی های مربوط به قضاوت شامل توانایی یادگیری و همچنین توانایی اکتساب اطلاعات ضروری، مهارت های رفتاری که شامل مذاکره، ایفای نقش جرات مندی، اکتساب حمایت، مهارت های محاوره ای برای شروع و تداوم مذاکره و مهارت های رفتار مهربانانه با دیگران، شایستگی های هیجانی که دربرگیرنده نظم بخشی و ظرفیت کنترل برانگیختگی هیجانی، ظرفیت های عاطفی برای برقراری روابط مثبت با دیگران مثل ظرفیت برقراری پیوند مثبت سازنده با دیگران، ایجاد و گسترش اعتماد و روابط حمایتی دو جانبه و در نهایت آمایه های انگیزشی و انتظار که شامل سه حوزه جداگانه ساختار ارزشی فرد، سطح رشد اخلاقی فرد و احساس اثربخشی و کنترل خود هستند را به عنوان چهار بعد اصلی شایستگی اجتماعی تعریف کرده اند (کولی^۵، ۲۰۲۲). پیش بینی شده است که دارا بودن احساس شایستگی نسبت به توانایی، ممکن است سبب شود تا نوجوانان به سطح بالاتری از تسلط و ارتقا دست یابند (جارکیچ، هالیدی و هاسچر^۶، ۲۰۲۳). ادراک شایستگی همچنین همانند یک سپر در برابر محیط فرد و وقایع زندگی و توسعه اثربخش و شناختی آنها عمل کند. افراد با ادراک

7. Kang et al

8. moral intelligence skills training

9. Mammen, Paulus

10. Fasoli

11. Hijazeen

12. Carlo

1. Siddiqui, Gorard, See

2. Social competence

3. Tang et al

4. Rosová

5. Collie

6. Jurkic, Halliday, Hascher

مفهوم هوش اخلاقی در قالب هفت فضیلت همدلی، وجدان، خویش‌داری، احترام، مهربانی، بردباری و عدالت مطرح شده است. این فضیلت‌ها کمینه فضائل اخلاقی‌اند که بدون آنها رفتار درست از افراد سر نمی‌زند، اما حتی از میان همین فضائل هفت‌گانه اهم و مهمی است. همدلی و وجدان و خویش‌داری بنیاد هوش اخلاقی و یا رمز اخلاقی‌اند، و اگر چنین بنیادی فراهم آید، احترام، مهربانی، بردباری و عدالت بر این بنیاد استوار می‌شوند (قلیور و همکاران، ۱۴۰۱). هوش اخلاقی به این نکته اشاره دارد که افراد به صورت ذاتی، اخلاقی و یا غیر اخلاقی به دنیا نمی‌آیند، بلکه یاد می‌گیرند که چگونه خوب باشند. یادگیری برای خوب بودن شامل ارتباطات، بازخورد، جامعه‌پذیری و آموزش است که هرگز پایان‌پذیر نیست (هیجازین و همکاران، ۲۰۲۳).

برای ضرورت این تحقیق باید گفت که یکی از عوامل اساسی توسعه پایدار و فراگیر توجه ویژه به جوانان به ویژه دانشجویان به عنوان گروهی از اندیشمندان است. پرورش استعدادها و توانایی‌های دانشجویان متناسب با نیازها و پیشرفت‌های جامعه می‌تواند زمینه را برای دستیابی به اهداف تعیین شده و رساندن آرمان‌ها به میهن فراهم کند. بی‌شک مولفه‌های متفاوتی هم از نظر کمی و هم از نظر کیفی بر دانشگاه و دانشجو تأثیر می‌گذارد به طوری که دائماً با تصویر و تعریف جدیدی از دانشگاه و دانشجو مواجه هستیم. مسلم است که دانشجو به عنوان محور اصلی، نقش اولیه برنامه توسعه کشور را ایفا می‌کند. از این رو توجه به مشکلات و مسائل عدیده‌ای که با آن مواجه است و چاره‌اندیشی برای رفع آنها از وظایف اساسی نظام آموزش عالی و دانشگاه است. بر اساس ادعاهای نظری و تجربی در مورد مفاهیمی مانند وضعیت روانی و عملکرد تحصیلی، تحقیق در مورد سلامت روان دانشجویان امری ضروری است، زیرا آنها از نظر روحی و جسمی سالم، با انگیزه و موفق سرمایه‌های واقعی جامعه و ضامن توسعه پایدار هستند. تحقیقاتی در مورد ابعاد و مولفه‌های این متغیرها و روابط بالقوه در میان آنها انجام خواهد شد و همچنین با استفاده از روش‌های درمانی و آموزشی مناسب، قادر خواهند بود راهبردها و اقدامات عملی

مؤثری ارائه دهند. در خاتمه، با توجه به ضرورت توجه به سلامت روان‌شناختی، عاطفی و اجتماعی در دانشجویان و اینکه این فرآیند می‌تواند زندگی اجتماعی و تحصیلی دانشجویان را با تحت تأثیر قرار دهد، لازم است اقداماتی در جهت بهبود مولفه‌های روان‌شناختی و اجتماعی انجام شود. بنابراین، مساله اصلی این پژوهش، بررسی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، از نوع نیمه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون- پس‌آزمون با گروه گواه و دوره پیگیری دو ماهه بود. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه شهرکرد در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ بود. جهت انتخاب حجم نمونه از روش نمونه‌گیری داوطلبانه استفاده شد. بدین صورت که طی فراخوانی در شبکه‌های اجتماعی دانشگاه شهرکرد از دانشجویان داوطلب برای شرکت در پژوهش حاضر دعوت شد. در گام بعد، دانشجویانی که داوطلب حضور در پژوهش بودند، مورد شناسایی قرار گرفتند. در مرحله آخر تعداد ۴۰ نفر از این دانشجویان به صورت تصادفی انتخاب و به همان شیوه در گروه‌های آزمایش و گواه جایگزین شدند (۲۰ دانشجو در گروه آزمایش و ۲۰ دانشجو در گروه گواه). در گام بعد دانشجویان حاضر در گروه آزمایش آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی (۱۱ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای) در طی یازده هفته دریافت نمودند، در حالیکه دانشجویان حاضر در گروه گواه از دریافت این مداخله در طی انجام فرایند پژوهش بی‌بهره بودند. پس از شروع مداخله تعداد ۲ نفر در گروه آزمایش و ۲ نفر در گروه گواه از ادامه حضور در پژوهش انصراف دادند. بر این اساس تعداد ۳۶ دانشجو در پژوهش باقی ماندند (۱۸ دانشجو در گروه آزمایش و ۱۸ دانشجو در گروه گواه). معیارهای ورود به پژوهش شامل تحصیل در دانشگاه، عدم ابتلا به اختلالات حاد روان‌پزشکی مزمن، عدم مصرف داروی روان‌پزشکی، داشتن سلامت جسمی و تمایل به شرکت در پژوهش به شکل داوطلبانه بود. معیارهای خارج شدن از پژوهش نیز شامل غیبت در دو جلسه آموزشی،

گرفته است. این پرسشنامه شامل ۵۰ سوال می باشد که ۷ بعد پیشرفت گرایی (سوالات ۱-۱۵-۳۵-۴۷)، نظم پذیری (سوالات ۱۹-۳۷-۳۹-۴۱-۴۳-۴۵-۴۶-۴۹-۵۰)، قانونمندی (سوالات ۱۲-۱۶-۲۰-۲۲-۲۴-۳۲-۳۴-۳۰-۴۰-۴۲-۴۴)، امانت داری (سوالات ۱۱-۱۸-۲۳-۲۵-۳۱)، وظیفه شناسی (سوالات ۱۷-۲۱-۲۷-۲۶)، سازمان یافتگی (سوالات ۶-۸-۱۰-۲۸-۳۶-۳۸) و خودمدیریتی (۲-۳-۴-۵-۷-۹-۱۳-۱۴-۳۳-۴۸) را مورد سنجش و بررسی قرار می دهد. هر عبارت شامل ۵ گزینه است: "کاملاً موافقم=۵، موافقم=۴، نظری ندارم=۳، مخالفم=۲، و کاملاً مخالفم=۱". نمره گذاری بر مبنای طیف لیکرت ۵ درجه ای می باشد. در سوالاتی که مستقیم نمره گذاری می شوند، اگر آزمودنی گزینه کاملاً مخالف را انتخاب کند، نمره یک و اگر گزینه مخالف را انتخاب کند، نمره دو و اگر گزینه کاملاً موافق را انتخاب کند نمره پنج می گیرد. نمره گذاری سوالات معکوس برعکس می باشد (یعنی سوالهای ۶، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۶، ۱۸، ۲۰، ۲۲، ۲۴، ۲۶، ۲۸، ۳۰، ۳۲، ۳۴، ۳۶، ۳۸، ۴۰، ۴۲، ۴۴، ۴۶). دامنه نمرات پرسشنامه بین ۵۰ تا ۲۵۰ است. کسب نمرات بالاتر نشان دهنده مسئولیت پذیری اجتماعی بیشتر فرد است. روایی سازه این پرسشنامه در پژوهش نعمتی (۱۳۸۶) مطلوب و به میزان ۰/۸۸ و همچنین میزان روایی زیرمقیاس های این پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ بین ۰/۷۲ تا ۰/۸۴ و پایایی نمره کل پرسشنامه نیز ۰/۸۷ به دست آمده است. پایایی این پرسشنامه در پژوهش حاضر نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ نیز ۰/۸۴ محاسبه شد.

روند اجرای پژوهش

پس از اخذ مجوزهای لازم از بخش پژوهشی دانشگاه شهرکرد و طی مراحل نمونه گیری (همانطور که ذکر شد)، دانشجویهای منتخب (۴۰ نفر) به طور تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه جایگزین شدند (۲۰ نفر در گروه آزمایشی و ۲۰ دانشجو در گروه گواه). گروه آزمایش مداخله آموزش مهارت های هوش اخلاقی (۱۱ جلسه) را به مدت یازده هفته به مدت یک جلسه ۹۰

عدم انجام تکالیف خواسته شده، بروز حوادث پیش بینی نشده و مصرف داروهای روان پزشکی بود.

ابزارهای سنجش

پرسشنامه شایستگی اجتماعی (SCQ): پرسشنامه شایستگی اجتماعی توسط فلنر، لاس و فیلیپس^۲ (۱۹۹۰) ساخته شده است که ۴۷ ماده دارد و به صورت مقیاس ۷ درجه ای لیکرتی (از کاملاً موافقم: نمره ۷ تا کاملاً مخالفم: نمره ۱) پاسخ داده می شود و مهارت ها و توانایی های شناختی مهارت های رفتاری، کفایت هیجانی، آمایه های انگیزشی و انتظار را می سنجد (فلنر و همکاران، ۱۹۹۰). دامنه نمرات این پرسشنامه بین ۴۷ تا ۳۲۹ است. کسب نمرات بالاتر نشان دهنده شایستگی اجتماعی بیشتر است. میزان روایی محتوایی این پرسشنامه توسط فلنر و همکاران (۱۹۹۰) بررسی و میزان آن مطلوب و ۰/۹۱ گزارش شد. همچنین آنان میزان پایایی پرسشنامه را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۹ گزارش کرده اند. این پرسشنامه توسط پرنالدین (۱۳۸۵) در ایران هنجاریابی شده است و در نهایت پس از تحلیل عاملی تاییدی گویه های این پرسشنامه، مورد تأیید قرار گرفتند. پرنالدین (۱۳۸۵) برای برآورد ضریب پایایی مقیاس از روش آلفای کرونباخ استفاده نموده که ضریب آلفای به دست آمده از پرسشنامه شایستگی اجتماعی نشان می دهد پرسشنامه از ضریب همسانی درونی قابل قبول و مطلوبی برخوردار است (۰/۸۴=آلفا). همچنین ضریب پایایی بازآزمایی در فاصله زمانی ۴ هفته ۰/۸۹ به دست آمده است. روایی سازه این مقیاس به وسیله تحلیل عاملی ۰/۸۳ بود که حاوی روایی بیرونی بالای آزمون است (پرنالدین، ۱۳۸۵). در مطالعه عیسی زادگان، سلیمانی، خسروی و شیخی (۱۳۹۵) نیز ضریب آلفای کرونباخ این مقیاس ۰/۸۳ به دست آمد. پایایی این پرسشنامه در پژوهش حاضر نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۱ محاسبه شد.

پرسشنامه مسئولیت پذیری اجتماعی (SRQ):^۳

پرسشنامه مسئولیت پذیری اجتماعی توسط نعمتی در سال ۱۳۸۶ زیر نظر دکتر کرمی ساخته و مورد هنجاریابی قرار

1. Social Competence Questionnaire

2. Felner, Lease, Philips

3. Social Responsibility Questionnaire

در مطالعه باقی ماندند (۱۸ دانشجوی در گروه آزمایش و ۱۸ دانشجو در گروه گواه). به منظور رعایت اخلاق در پژوهش، دانشجویان از شرکت در برنامه مداخله رضایت داشته و از تمامی مراحل مداخله مطلع شدند. همچنین به دانشجویان حاضر در در گروه گواه اطمینان داده شد که پس از تکمیل فرآیند پژوهش، می‌توانند مداخلات را دریافت کنند. همچنین به دانشجویان حاضر در هر دو گروه آزمایش و گواه، اطمینان داده شد که هویت شخصی و خانوادگی آن‌ها محرمانه باقی می‌ماند و نیازی به ذکر نام ندارند.

دقیقه‌ای در هفته دریافت کردند. اما دانشجویان حاضر در گروه گواه در طول مطالعه هیچ مداخله‌ای دریافت نکردند. لازم به ذکر است که پروتکل آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی (شیخ الاسلامی و محمدی، ۱۳۹۸) مورد استفاده قرار گرفته و روایی محتوایی آن مورد تایید قرار گرفته است. به منظور ایجاد انگیزه برای شرکت در مطالعه حاضر، جنبه‌های آموزشی مداخله قبل از مداخله برای شرکت کنندگان توضیح داده شد. با این حال، کل فرآیند اجرای مداخله به صورت رایگان در اختیار آن‌ها قرار گرفت. پس از مداخله، دو نفر در گروه آزمایش و دو نفر در گروه گواه از مطالعه انصراف دادند. بر این اساس، ۳۶ دانشجو

جدول ۱. خلاصه جلسات آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی (شیخ الاسلامی و محمدی، ۱۳۹۸)

جلسه	هدف	محتوا
اول	آشنایی با افراد، جلب مشارکت	مشخص کردن هدف گروه و معرفی برنامه آموزشی پیش رو، بررسی قوانین گروه، تأکید بر مشارکت همه در بحث‌ها.
دوم	احترام	تعریف فضیلت و احترام و ضرورت پرداختن به آن، پیامدهای فقدان احترام در جامعه، تأکید بر قانون طلایی "با دیگران طوری رفتار کن که دوست داری با خود رفتار شود"، ارزیابی و تفسیر شیوه‌های بی‌احترامی، ارزیابی بازخورد فردی در مورد اختلاف نظر در روابط که منجر به بی‌احترامی می‌شود.
سوم	مهربانی	تعریف مهربانی، مصادیق مهربانی در روابط بین فردی، پیامدهای فقدان مهربانی در روابط بین فردی، بحران عدم مهربانی و زوال نزاکت و مراحل ایجاد آن، شناسایی خطاهای شناختی مؤثر بر نامهربانی در روابط بین فردی و مقابله با آنها.
چهارم	همدلی	آشنایی با تعریف همدلی، اهمیت و ضرورت همدلی و تأثیر آن بر روابط بین فردی، بیان مصادیق همدلی در رابطه، ارزیابی و تغییر شیوه‌های حاکمی از عدم همدلی، آموزش گوش دادن فعال
پنجم	وجدان (مسئولیت)	ارائه تعریف، اهمیت و ضرورت فضیلت و وجدان و تأثیر آن بر روابط بین فردی، آشنایی با مصادیق وجدان در زندگی، آشنایی با پیامدهای قضاوت‌های غیروجدانی.
ششم	خوبشستن داری	آشنایی با تعریف، اهمیت و ضرورت خوبشستن داری و تأثیر آن بر روابط، آشنایی با مصادیق خوبشستن داری در زندگی، توضیح و شناسایی رفتارهای خوششستن مدارانه، آشنایی با فواید خوبشستن داری در زندگی، روش‌های ایستادگی در برابر وسوسه‌ها.
هفتم	انصاف	آشنایی با تعریف، اهمیت و ضرورت فضیلت انصاف در زندگی و تأثیرات آن، معرفی مصادیق انصاف در زندگی و روش‌های ایجاد و تقویت آن، اجرا و آموزش فن تصویر سازی مثبت راجع به خاطرات و رفتارهای مثبت همکلاسی‌ها، تمرین مقابله با پیش داوری، تمرین احترام به تفاوت‌ها.
هشتم	بردباری	آشنایی با تعریف، اهمیت و ضرورت و تأثیرات فضیلت بردباری در روابط، مقایسه افراد منفعل پرخاشگر و قاطع، بررسی عکس العمل افراد در موقعیت‌های خشم برانگیز، بررسی ویژگی افراد ماهر در کنترل خشم، آموزش مهارت‌های گواه خشم، عدم انتقاد از شخصیت به جای انتقاد از رفتار.
نهم	صداقت و درستکاری	تعریف درستکاری و اهمیت آن در رفتارهای فرد، بیان مصادیق راستگویی و دروغ‌گویی، پرهیز از دروغ‌گویی و پیامدهای منفی آن، بررسی دلایل دروغ‌گویی‌های مصلحت‌طلبانه، انجام کارهای درست حتی در موقعیت‌هایی که نفع شخص در آن نباشد.
دهم	بخشش	تعریف مصادیق بخشش، بررسی پیامدهای مثبت آن، بررسی نقش بخشش در جلوگیری از تشدید مشکلات و بخشش در هنگام موقعیت برتر و احساس برتری هنگام بخشش.
یازدهم	خلاصه و نتیجه	تشخیص موارد به کارگیری هوش اخلاقی، روش‌های ایجاد و تقویت فضیلت‌های نامبرده، تقدیر و تشکر از دانشجویان به سبب حضور در جلسات آموزشی، مرور کلیه جلسات به همراه تبادل نظر و بحث گروهی چگونگی تداوم موارد یاد گرفته شده در زندگی فردی و اجتماعی و انتقال آن به دوستان و خانواده.

بر همین اساس نتایج آزمون شاپیرو ویلک بیانگر آن بود که پیش فرض نرمال بودن توزیع نمونه‌ای داده‌ها در مسئولیت‌پذیری اجتماعی ($F=0/14$; $P=0/20$) و کفایت اجتماعی ($P=0/20$)؛ $F=0/12$) برقرار است. همچنین پیش فرض همگنی واریانس نیز توسط آزمون لوین مورد سنجش قرار گرفت که یافته مربوط به آن نشان می‌داد پیش فرض همگنی واریانس‌ها در مسئولیت‌پذیری اجتماعی ($F=0/51$; $P=0/22$) و کفایت اجتماعی ($P=0/36$)؛ $F=0/46$) رعایت شده است. این در حالی بود که نتایج آزمون موچلی بیانگر آن بود که پیش فرض کرویت داده‌ها در مسئولیت‌پذیری اجتماعی ($Mauchly's W=0/94$; $P=0/14$) و کفایت اجتماعی ($Mauchly's W=0/91$; $P=0/11$) رعایت شده است.

جدول ۱. میانگین و انحراف استاندارد مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی در دو گروه آزمایش و گواه

میانگین	انحراف	میانگین	انحراف	میانگین	انحراف	معیار	معیار	معیار
۱۲۵	۱۹/۳۷	۱۴۰/۷۷	۲۴/۷۲	۱۳۸/۸۸	۲۳/۸۳	مسئولیت‌پذیری	گروه آزمایش	گروه گواه
۱۲۲/۳۸	۱۸/۲۸	۱۲۱/۶۶	۱۸/۲۴	۱۲۱/۸۳	۱۸/۱۵	اجتماعی	گروه آزمایش	گروه گواه
۱۷۸/۷۲	۱۵/۶۰	۱۹۴	۲۰	۱۹۱/۶۶	۱۸/۴۳	کفایت اجتماعی	گروه آزمایش	گروه گواه
۱۷۷/۳۸	۱۳/۳۷	۱۷۴/۸۳	۱۲/۷۱	۱۷۵/۶۱	۱۲/۷۳			

در این تحقیق برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو سطح آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده است. در سطح آمار توصیفی، میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون شاپیرو ویلک^۱ برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها (حد بهینه بیشتر از ۰/۰۵)، آزمون لوین^۲ برای بررسی برابری واریانس‌ها (بهینه) برای بررسی فرضیه کرویت داده‌های تحقیق از آنالیز موچلی^۳ (حد بهینه بیشتر از ۰/۰۵) و برای آزمون فرضیه‌ها از تحلیل واریانس آمیخته^۴ و آزمون تعقیبی بونفرونی^۵ استفاده شد. نتایج آماری با بهره‌گیری از نرم افزار آماری SPSS-23 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج

یافته‌های جمعیت‌شناختی نشان داد که میانگین سن در گروه آزمایش $3/17 \pm 23/25$ سال و در گروه گواه $3/36 \pm 23/66$ سال بود. همچنین نتایج نشان داد که تحصیلات در بیشتر افراد نمونه در گروه آزمایش (۱۲ نفر یا ۶۶/۶۷ درصد) و گروه گواه (۱۳ نفر یا ۷۲/۲۲ درصد) دوره کارشناسی بود. همچنین از افراد حاضر در پژوهش تعداد ۲۲ نفر (معادل ۶۱/۱۱ درصد) دختر و ۱۴ نفر (معادل ۳۸/۸۹ درصد) پسر بودند. میانگین و انحراف استاندارد متغیرهای وابسته پژوهش در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری، به تفکیک دو گروه آزمایش و گواه در جدول ۲ ارائه شده است.

نتایج جدول توصیفی در جدول شماره ۲ حاکی از آن است که میزان مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان که در گروه آزمایش حضور داشته، در اثر دریافت آموزش مهارت-های هوش اخلاقی نسبت به گروه گواه افزایش یافته است که در ادامه، معناداری آن با استفاده از آمار استنباطی مورد بررسی قرار می‌گیرد. قبل از ارائه نتایج تحلیل واریانس آمیخته، پیش فرض‌های آزمون‌های پارامتریک مورد سنجش قرار گرفت.

1. Shapiro-Wilk test

2. Levine test

3. Mauchly's Test

4. Mixed variance analysis

5. Bonferroni follow-up test

جدول ۳. تحلیل واریانس آمیخته جهت بررسی تاثیرات درون و بین گروهی

توان آزمون	اندازه اثر	مقدار p	مقدار f	میانگین مجدورات	درجه آزادی	مجموع مجدورات		
۱	۰/۶۳	۰/۰۰۰۱	۵۷	۶۱۱/۱۲	۲	۱۲۲۲/۲۴	زمان	مسئولیت-
۱	۰/۴۶	۰/۰۰۰۱	۳۶/۴۴	۴۵۱۱/۱۴	۱	۴۵۱۱/۱۴	عضویت گروهی	پذیری
۱	۰/۶۶	۰/۰۰۰۱	۶۷/۸۷	۷۲۷/۶۷	۲	۱۴۵۵/۳۵	تعامل زمان و گروه	اجتماعی
				۱۰/۷۲	۶۸	۷۲۹/۰۷	خطا	
۱	۰/۴۹	۰/۰۰۰۱	۳۳/۳۵	۴۳۳/۴۵	۲	۸۶۶/۹۰	زمان	کفایت
۱	۰/۴۳	۰/۰۰۰۱	۳۱/۵۰	۴۰۰۸/۹۲	۱	۴۰۰۸/۹۲	عضویت گروهی	اجتماعی
۱	۰/۶۵	۰/۰۰۰۱	۶۲/۸۴	۸۱۶/۶۷	۲	۱۶۳۳/۳۵	تعامل زمان و گروه	
				۱۲/۹۹	۶۸	۸۸۳/۷۴	خطا	

نتایج نشان داد که نوع درمان دریافتی (آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی) در مراحل مختلف ارزیابی هم بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان تاثیر معنادار داشته و به ترتیب ۶۶ و ۶۵ درصد از تفاوت در نمرات این متغیرها را تبیین می‌کند. جهت بررسی کفایت حجم نمونه نیز توان آماری ۱۰۰ درصدی نشانگر آن بود که دقت آماری و کافی بودن حجم نمونه در این پژوهش و نتایج وجود دارد. جدول ۴ نشان دهنده تفاوت زوجی نمرات متغیرهای وابسته بر اساس مراحل ارزیابی (پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری) با بهره‌گیری از آزمون تعقیبی بونفونی است.

نتایج حاصل جدول شماره ۳ بیانگر آن بود که عامل زمان یا مراحل ارزیابی (پیش‌آزمون- پس‌آزمون و پیگیری) توانسته اثر معناداری بر نمرات مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان داشته و به ترتیب ۶۳ و ۴۹ درصد از تفاوت در واریانس‌های نمرات مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی را تبیین می‌کند. علاوه بر این، عامل عضویت گروهی (آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی) یا نوع درمان دریافتی هم بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان تاثیر معنادار داشته و به ترتیب ۴۶ و ۴۳ درصد از تفاوت در نمرات این متغیرها را تبیین می‌کند. از طرفی

جدول ۴. تفاوت زوجی نمرات متغیرهای وابسته بر اساس مراحل ارزیابی

متغیر	مرحله مینا (میانگین)	مرحله مورد مقایسه (میانگین)	تفاوت میانگین‌ها	خطای انحراف معیار	معناداری
مسئولیت‌پذیری	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	-۷/۵۲	۰/۹۷	۰/۰۰۰۱
اجتماعی	پیگیری		-۶/۶۶	۰/۸۸	۰/۰۰۰۱
	پس‌آزمون	پیش‌آزمون	۷/۵۲	۰/۹۷	۰/۰۰۰۱
	پیگیری		۰/۸۶	۰/۲۶	۰/۱۲
کفایت	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	-۶/۳۶	۱/۱۲	۰/۰۰۰۱
اجتماعی	پیگیری		-۵/۵۸	۰/۸۸	۰/۰۰۰۱
	پس‌آزمون	پیش‌آزمون	۶/۳۶	۱/۱۲	۰/۰۰۰۱
	پیگیری		۰/۷۷	۰/۳۵	۰/۱۴

داشت دانشجویان با فراهم شدن موقعیت‌های آموزشی مناسب توانستند ویژگی‌های مثبت روان‌شناختی خود را ارتقاء بخشیده و به سطح قابل قبولی از سازش یافتگی نائل شوند، زیرا هوش اخلاقی از سازه‌های بنیادی و اثرگذار در روند بهبود و تقویت زندگی رضایت‌بخش فردی و اجتماعی به شمار می‌رود. بر همین اساس آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی به دانشجویان کمک می‌کند تا بتوانند با رویدادهای زندگی فردی و اجتماعی سازگار شوند و در روابط بین فردی، از گفتگوی دوجانبه و روابط صمیمانه و گرم با افراد پیرامونی خود لذت ببرند؛ با بازخورد مثبت و احساس رضایت از خود خوش‌بینی به آینده و برنامه‌ریزی برای آینده به هدفمندی در زندگی اهمیت بدهند و در برابر مشکلات زندگی اجتماعی به عنوان یک فرآیند مداوم یادگیری تغییر و نمو با تاب آوری بالا، عملکرد مثبت و مطلوبی داشته باشند. این روند باعث شد تا دانشجویان در برابر رخدادهای محیطی نیز از حالت منفعل خارج شده و با فعالیت اجتماعی بیشتر، مسئولیت‌پذیری اجتماعی بالاتری را نیز از خود نشان دهند. همچنین آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی به دانشجویان کمک می‌کند تا عواطف و احساسات خود را به خوبی بشناسند، آنها را به دقت ارزیابی کنند، افکار منطقی و غیرمنطقی مرتبط با آنها را دریابند و دریابند که رعایت اصول اخلاقی در هدایت عواطف مثبت و منفی مؤثر است (مامن و پالاس، ۲۰۲۳). علاوه بر این باید گفت در خلا آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی به فضیلت‌هایی مانند احترام، مهربانی، همدلی، خویشتن‌داری و انصاف، مسئولیت‌پذیری، صداقت، بخشش و درستکاری پرداخته می‌شود و دانشجویان با لزوم این مهارت‌ها در رفتارهای اجتماعی آشنا می‌شوند. رعایت هر یک از این فضایل خود به تنهایی سبب بهبود چشمگیر روابط اجتماعی دانشجویان شده و زمینه را برای عملکرد اجتماعی بالاتر و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتر فراهم می‌سازد.

یافته دوم پژوهش حاضر مبنی بر تأثیر آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر کفایت اجتماعی دانشجویان با نتایج پژوهش پیشین همسویی داشت. چنانکه نعیمی و گلشنی (۱۳۹۸) نشان دادند که آموزش هوش اخلاقی بر خطاهای شناختی زنان مبتلا به اختلال

نتایج حاصل از آزمون تعقیبی بونفرونی در جدول ۴ حاکی از آن است که نمرات متغیرهای وابسته پژوهش (مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی) در مرحله پس‌آزمون و پیگیری در مقایسه با ابتدای پژوهش (مرحله پیش‌آزمون) تفاوت دارد. بدان معنا که مداخله به کار گرفته شده در این پژوهش (آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی) میانگین نمرات متغیرهای وابسته پژوهش (مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی) را در دو مرحله پس از مداخله (پس‌آزمون و پیگیری) نسبت به مرحله پیش‌آزمون افزایش معنادار داده است. اما این تغییرات در مقایسه مراحل پس‌آزمون با پیگیری وجود ندارد. چرا که اثر مداخله توانسته ماندگار باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش، بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان بود. نتایج نشان داد که مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان تأثیر معناداری دارد. یافته اول پژوهش حاضر مبنی بر تأثیر آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان با نتایج پژوهش پیشین همسویی داشت. چنانکه شیخ الاسلامی و محمدی (۱۳۹۸) نشان دادند که آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر سازش یافتگی (عاطفی، آموزشی، اجتماعی) دانش‌آموزان زورگو موثر است. همچنین قدم‌پور و همکاران (۱۳۹۹) دریافته‌اند که آموزش هوش اخلاقی بر سازگاری تحصیلی، اجتماعی و هیجانی دانش‌آموزان اثر دارد. علاوه بر این قلیپور، جلالیان و طاهری (۱۴۰۱) گزارش کردند که آموزش مولفه‌های هوش اخلاقی بر خود‌کنترلی و خوش‌بینی علمی دانش‌آموزان متوسطه اول اثربخش است. در نهایت مامن و پالاس (۲۰۲۳) و کارلو و همکاران (۲۰۲۴) در نتایج پژوهش خود گزارش کردند که آموزش هوش اخلاقی قادر است عملکرد فردی و اجتماعی افراد را بهبود بخشد.

در تبیین یافته حاضر مبنی بر اثربخشی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دانشجویان می‌توان ابراز

اجتماعی شناخته شوند. در نتیجه چنین فرایندی آنان قادرند روابط اجتماعی گسترده و سازگارانه‌تری را با افراد مختلف برقرار نموده و بر این اساس کفایت اجتماعی بالاتری را نیز ادراک نمایند.

پژوهش حاضر همانند پژوهش‌های دیگر محدودیت‌هایی را دارا بود. محدود بودن جامعه پژوهش به دانشجویان دانشگاه شهر کرد اولین محدودیت این پژوهش بود. علاوه بر این متغیرهای شخصیتی، فیزیولوژیکی، اجتماعی و خانوادگی گوناگونی می‌توانند بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان تاثیرگذار باشد که این پژوهش به دلیل محدودیت زمانی قادر به مطالعه عمیق و کنترل آن نبود. همچنین در این پژوهش از روش‌های نمونه‌گیری تصادفی استفاده نشد که این نیز از محدودیت‌های پژوهش حاضر بود. بنابراین پیشنهاد می‌شود برای افزایش قدرت تعمیم‌پذیری نتایج، در سطح پیشنهاد پژوهشی، این پژوهش در سایر دانشگاه‌ها و شهرها و جوامع دارای فرهنگ‌های متفاوت، مهار عوامل ذکر شده و استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی اجرا شود. با توجه به اثربخشی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان، در سطح کاربردی پیشنهاد می‌شود، مسئولان دانشگاه شهر کرد با فعال کردن و بکارگیری مشاوران و متخصصان مراکز مشاوره و خدمات روان‌شناختی آن دانشگاه نسبت به شناسایی کامل دانشجویان دارای مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی پایین اقدام نموده و با آموزش مشاوران و متخصصان روان‌شناسی مراکز مربوطه و با بکارگیری آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی نسبت به بهبود مسئولیت‌پذیری اجتماعی و کفایت اجتماعی دانشجویان اقدام نمایند تا بدین طریق بتوان سلامت روانی و اجتماعی این دانشجویان را افزایش داده و عملکرد اجتماعی بهتری را نیز از آنان مشاهده نمود.

اضطراب فراگیر موثر است. همچنین رضانی و همکاران (۱۴۰۱) در نتایج پژوهش خود دریافتند که آموزش مولفه‌های هوش اخلاقی منجر به افزایش تاب‌آوری و انسجام روانی دانش‌آموزان می‌شود. علاوه بر این حیات‌بخش، انتصار فومنی و حجازی (۱۳۹۹) گزارش کردند که آموزش هوش اخلاقی بر اخلاق تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی دانش‌آموزان موثر است. در نهایت فاسولی (۲۰۲۳) و هیجازین و همکاران (۲۰۲۳) در نتایج پژوهش خود نشان دادند که آموزش هوش اخلاقی قادر است عملکرد اجتماعی و سازگاری اجتماعی افراد را بهبود بخشد. در تبیین یافته حاضر مبنی بر اثربخشی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر کفایت اجتماعی دانشجویان باید گفت که آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی سبب می‌شود تا افراد یاد بگیرند با سایرین مهربان، بخشنده، ملاحظه‌گر و مسئولیت‌پذیر باشد و در روابط بین فردی خود جانب انصاف را رعایت کند (حیات‌بخش، انتصار فومنی و حجازی، ۱۳۹۹). چنین روندی باعث می‌شود دانشجویان آموزش دیده به سبب صداقت و خویشتنداری در جمع دوستان خود و همچنین در اجتماع به عنوان فردی قابل اعتماد شناخته شوند و در نتیجه به لحاظ اجتماعی عملکرد مطلوبی از خود نشان داده و در نتیجه اشخاص زیادی پیرامون او جمع شوند. در طی چنین فرایندی دانشجویان احساس بسیار مطلوبی در روابط اجتماعی خود تجربه کرده و باعث می‌شوند آنان ادراک کفایت اجتماعی بیشتری نیز داشته باشند. علاوه بر این باید ذکر نمود که آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی به دانشجویان کمک می‌کند درست را از نادرست تشخیص دهند، هنگام مواجهه با مشکلات و مسائل زندگی و تحصیلی صبر و تحمل بیشتری داشته باشند، همچنین پایبندی به اصول و ارزش‌های دینی و اخلاقی و تفکر و آگاهی قبل از عمل، خودمهارگری آنها را هنگام رویارویی با وسوسه‌ها و لذت‌های زودگذر و فشارهای روانی، محیطی و اجتماعی افزایش می‌دهد و این خود مهارگری و مبارزه با وسوسه‌های درونی و بیرونی از انواع رفتارهای ناسازگارانه جلوگیری می‌کند. در نتیجه آنان می‌توانند به عنوان فردی امن در روابط

منابع

- شیخ الاسلامی، ع.، و محمدی، ن. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر سازش یافتگی (عاطفی، آموزشی، اجتماعی) دانش‌آموزان زورگو. مجله علوم روانشناختی، ۱۸(۷۷)، ۵۱۹-۵۲۷.
- اسمعیلی، س.، اقدسی، ع.، و پناه علی، ا. (۱۳۹۹). مقایسه اثر بخشی آموزش تنظیم هیجان و آموزش مهارت‌های بین فردی بر شایستگی روانی-اجتماعی دانشجویان آموزشکده فنی و حرفه ای دختران ارومیه. آموزش و ارزشیابی، ۱۳(۵۰)، ۳۵-۵۷.
- امینیان، م.، اصلی آزاد، م. (۱۴۰۲). اثربخشی بازی درمانی مبتنی بر رویکرد شناختی- رفتاری بر کارکردهای اجرایی و شایستگی اجتماعی دانش‌آموزان دختر مبتلا به اختلال کاستی توجه/ فزون کنشی. فصلنامه دستاوردهای روان شناختی، ۳۱(۱)، ۱۲۰-۹۹.
- پرندین، ش. (۱۳۸۵). ساخت و هنجاریابی کفایت اجتماعی در نوجوانان شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی عمومی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- حیات بخش، س.، انتصار فومنی، غ.، و حجازی، م. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش هوش اخلاقی بر اخلاق تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی دانش‌آموزان دختر پایه دهم مدارس دولتی. روان‌شناسی تربیتی، ۱۶(۵۶)، ۱۱۷-۱۳۰.
- رمضانی، ن.، زارعی سمنگان، ر.، مومنی جو، ن.، و گلی باغی، م. (۱۴۰۱). اثربخشی آموزش مولفه‌های هوش اخلاقی بر تاب آوری و انسجام روانی دانش‌آموزان ابتدایی. اخلاق زیستی، ۱۲(۳۷)، ۱۲-۱.
- شیخ الاسلامی، ع.، و محمدی، ن. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش مهارت‌های هوش اخلاقی بر سازش یافتگی (عاطفی، آموزشی، اجتماعی) دانش‌آموزان زورگو. مجله علوم روانشناختی، ۱۸(۷۷)، ۵۱۹-۵۲۷.
- عیسی زادگان، ع.، سلیمانی، ا.، خسروی، ب.، شیخی، س. (۱۳۹۵). مقایسه شایستگی اجتماعی و تنظیم شناختی هیجان در افراد متقاضی و غیرمتقاضی جراحی زیبایی بینی. مجله مطالعات علوم پزشکی، ۲۷(۹)، ۷۳۵-۷۴۳.
- قدم پور، ع.، حیدریانی، ل.، کلاتر، ج.، و نصیری هانیس، غ. (۱۳۹۹). تاثیر آموزش هوش اخلاقی به شیوه قصه گویی بر سازگاری تحصیلی، اجتماعی و هیجانی دانش‌آموزان. تدریس پژوهی، ۸(۲)، ۳۷-۵۴.
- قلیپور، م.، جلالیان، ز.، و طاهری، ف. (۱۴۰۱). اثربخشی آموزش مولفه‌های هوش اخلاقی بر خودکنترلی و خوش بینی علمی در دانش‌آموزان متوسطه اول. سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۶(۴)، ۴۸۰-۴۸۷.
- نعیمی، ل.، و گلشنی، ف. (۱۳۹۸). اثربخشی آموزش هوش اخلاقی بر خطاهای شناختی زنان مبتلا به اختلال اضطراب فراگیر. سلامت اجتماعی، ۶(۴)، ۳۸۹-۳۹۶.
- Abdelrahman, R.M. (2020). Metacognitive awareness and academic motivation and their impact on academic achievement of Ajman University students, Heliyon, 6(9), 419-425.
- Aljuboori, A.F., Fashakh, A.M., Bayat, O. (2020). *The impacts of social media on University students in Iraq. Egyptian Informatics Journal*, 21(3), 139-144.
- Carlo, G., Torres, M., Partovi, R., Cruz, A. (2024). Moral development. *Encyclopedia of Adolescence (Second Edition)*, 247-260.
- Collie, R.J. (2022). Perceived social-emotional competence: A multidimensional examination and links with social-emotional motivation and behaviors. *Learning and Instruction*, 82, 1016-1020.
- Fasoli, A.D. (2023). Moral development socialization. *Encyclopedia of Child and Adolescent Health*, 3, 660-672.
- Felner, R.D., Lease, A.M., Philips, R.C. (1990). Social Competence and the Language of Adequacy as a Subject Matter for Psychology: A Quadripartite Travel Framework. In T. P. Gullotta. G. R. Adams, & R Montemayor (Eds), *The Development of Social Competence* (pp. 254-264).
- Göl, I. (2024). Global social responsibility as a predictor of attitudes toward sustainable development in nursing students: A descriptive cross-sectional study. *Collegian*, 31(6), 446-452.
- Hijazeen, R.A., Aladul, M.I., Aiedeh, K., Aleidi, S.M., Al-Masri, Q.S. (2023). Assessment of Moral Development Among Undergraduate Pharmacy Students and Alumni. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 86(10), 865-868.
- Jurkic, A., Halliday, S.E., Hascher, T. (2023). *The relationship of language and social competence of preschool- and kindergarten-age single and dual language learners in Switzerland and Germany. Early Childhood Research Quarterly*, 64, 72-83.
- Kang, Y., Ha, J., Ham, G., Lee, E., Jo, H. (2022). *A structural equatin model of the relationships between social-emotional competence, social support, depression, and aggression in early adolescents in South Korea. Children and Youth Services Review*, 138, 1064-1069.
- Khalaila, R. (2015). The relationship between academic self-concept, intrinsic motivation, test anxiety, and academic achievement among nursing students: Mediating and moderating effects. *Nurse Education Today*, 35(3), 432-438.

- Ma, Y. (2024). *The impact of academic self-efficacy and academic motivation on Chinese EFL students' academic burnout. Learning and Motivation, 85, 1019-1024.*
- Mammen, M., Paulus, M. (2023). *The communicative nature of moral development: A theoretical framework on the emergence of moral reasoning in social interactions. Cognitive Development, 66, 1013-1016.*
- Mothafar, N.A., Zhang, j., Alsoffary, A., Masoomi, B., AL-Barakani, A., Alhady, O.S. (2024). *Digital social responsibility towards digital education of international higher education students' institutions: Digital culture as mediator. Heliyon, 10(17), 364-368.*
- Ni, Y. (2025). *Female executives and corporate brand competitiveness: The mediating role of corporate social responsibility. International Review of Financial Analysis, 97, 1038-1042.*
- Siddiqui, N., Gorard, S., See, B.H. (2019). **Can learning beyond the classroom impact on social responsibility and academic attainment? An evaluation of the Children's University youth social action programme.** *Studies in Educational Evaluation, 61, 74-82.*
- Sorcaru, I.A., Muntean, M., Manea, L., Nistor, R. (2024). *From social norms to pro-environmental behavior: The role of destination social responsibility for families traveling with children. Technological Forecasting and Social Change, 209, 1238-1242.*
- Tang, Y., Li, S., Ma, L., Zheng, Y., Li, Y. (2023).** The effects of mother-father relationships on children's social-emotional competence: The chain mediating model of parental emotional expression and parent-child attachment. *Children and Youth Services Review, 155, 1072-1075.*
- Wang, H., Cheng, Z., Smyth, R. (2018). *Do migrant students affect local students' academic achievements in urban China? Economics of Education Review, 63, 64-77.*
- Zhang, J., Leng, H. (2025). *Does green innovation enhance corporate social responsibility? Evidence from China. Finance Research Letters, 72, 1065-1070.*

*Original Article***The Effectiveness of Moral Intelligence Skills Training on Social Responsibility and Social Competence in Students**

Received: 05/02/2025 - Accepted: 21/09/2025

Mojtaba Norouzi¹
Fatemeh Fazelian Dehkordi^{2*}

¹ Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Shahrekord University, Shahrekord, Iran. (Corresponding author)

² PhD, Department of Educational Psychology, Faculty of Humanities, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord.

Email: norouzi@lit.sku.ac.ir

Abstract

Introduction and purpose: Having students have social responsibility and social competence improves their sense of personal, social, and professional efficacy in the present and future. Accordingly the present study was conducted to investigate the effectiveness of moral intelligence skills training on social responsibility and social competence in students.

Methodology: The current study was a semi-experimental application with a pre-test-post-test design with a control group and a two-month follow-up period. The statistical population of the study included undergraduate and graduate students of Shahrekord University in the academic year 2022-2023. 36 students were selected through voluntary sampling method and randomly accommodated into experimental (18 students) and control groups (18 students). The experimental group received ten ninety minute sessions of positive psychology approach during one months. The applied questionnaires included Social Responsibility (SRQ) and Social Competence Questionnaire (SCQ). The data from the study were analyzed through mixed ANOVA method via SPSS23 software.

Finding: The results showed that moral intelligence skills training has significant effect on the signs of social responsibility ($F=67.87$; $\eta^2=0.66$; $P<0.001$) and social competence ($F=62.84$; $\eta^2=0.65$; $P<0.001$) of the students with the signs of violence.

Conclusion: Based on the research findings, it can be concluded that teaching moral intelligence skills using concepts such as respect, forgiveness, empathy, self-control, tolerance, honesty, and kindness can be an effective method to improve students' social responsibility and social competence.

Keywords: Moral intelligence Skills Training, Social Responsibility, Social Competence, Students